

Paul Glynn

Předmluva

PÍSEŇ PRO NAGASAKI

Příběh konvertity Takašiho Nagaie

Předmluva Šúsaku Endó

Předměstí Urakami se proslavilo, když nad Nagasaki vybuchla atomová bomba. Japonští křesťané však měli toto významné místo zapsané ve svých srdcích již dlouho předtím. Po dlouhá staletí, kdy všemocná japonská vláda zcela odmítala křesťanské náboženství, komunita zemědělců v Urakami věrně zachovávala a žila křesťanskou víru.

Po roce 1860 se ústřední vláda o těchto tajných křesťanech dozvěděla a začala je zatýkat a věznit. Zprávy o pronásledování se dostaly do Ameriky, a to až k uším prezidenta Ulysease Granta, který tehdy zrovna vedl rozhovory s japonskými diplomaty. Přicestovali přes oceán, aby znovu projednali smlouvu se Spojenými státy. Prezidentova poznámka o tom, že země, která neuznává svobodu náboženství, může být jen stěží považována za „osvícenou“, vedla k tomu, že japonská vláda vězněné křesťany propustila. Ti oslavili novou náboženskou svobodu tím, že

vlastníma rukama vybudovali v Urakami velkolepou katedrálu.

V ten smutný den, kdy nad Urakami vybuchla atomová bomba, z katedrály zbyly jen trosky. Zahynuli v nich i mnozí potomci těch, kdo katedrálu postavili. Doktor Nagai, vedoucí katedry radiologie na Univerzitě v Nagasaki, se nacházel v samotném centru jaderné katastrofy. I když věděl, že se vystavuje smrtícímu záření, dal sám sebe a svůj lékařský um do služeb obětem zničeného města. Onemocněl nemocí z ozáření a po krátký zbytek svého života byl upoután na lůžko.

Nagai začal psát. Jedna z jeho knih – *Zvony Nagasaki* – vyvolala v srdcích japonského lidu neobyčejnou odezvu. Bylo to v době, kdy většina Japonců měla křesťanství za něco cizorodého a vyhýbala se všemu, co s ním souvisí. *Zvony Nagasaki* byly velkou výjimkou – přes zřejmý křesťanský nádech se staly národním bestsellerem. Japonci v této knize znovu objevili něco, co na dlouhá léta pohřbila válka – láska!

Obyvatelé Nagasaki začali záhy uctívat lékaře upoutaného na lůžko jako světce. A tato úcta trvá dodnes, dlouho po jeho smrti. Paul Glynn ve své knize připomíná jeho odkaz. Nejen křesťané byli hluboce osloveni Nagaiovou vírou v Krista, která z něj činí

druhého biblického Joba: uprostřed jaderné pustiny zůstalo jeho srdce pokojné a klidné, nechovalo hořkost vůči nikomu ani neproklínalo Boha.

Šúsaku Endó

Čtvrť Urakami s katedrálou po výbuchu atomové bomby.

3. kapitola

KUBLAJCHÁN, TSUNE A PASCAL

Nagai se v černé univerzitní uniformě s mosaznými knoflíky cítil dobře, vypadal jako německý student. Koncem 19. století, když vládl císař Meidži, se Japonci rozhodli udělat velký skok vpřed a převzali od západních národů vše, co jim přišlo pokrokové. Námořnictvu sloužil za vzor britský model, ve vzdělávání to byl ten pruský. Ostatně Japonci mají s Němci mnoho společného – například jsou pilní a mají metodický a spořádaný přístup k věcem. Preciznost a důkladnost německé medicíny udělala na Japonce dojem, a tak bude mladý Nagai studovat z německých učebnic a následovat německé lékařské postupy.

Lékařskou fakultu Univerzity v Nagasaki tvořil shluk bílých budov ze železobetonu. Ležely na úpatí hory Konpira a patřily k rostoucímu severnímu předměstí. Na jihovýchodě se třpytil Nagasacký záliv a za ním se do výše necelých tři sta metrů vypínala ve své zelené nádheře hora Inasa.

Asi čtyři sta metrů na sever od univerzity stála mohutná katedrála z červených cihel; byla tak velká, že se do ní vešlo až pět tisíc věřících. Její monumentálnost a pronikavě znějící zvony, které třikrát denně svolávaly věřící k modlitbě Anděl Páně, Nagaie fascinovaly a vytáčely zároveň. Japonsko kráčelo vstříc věku osvícenství a ustupovalo od náboženských pověr. Jako moderní Japonec už nedokázal věřit v šintoistické bohy, ale zrovna tak nevkusné mu přišlo dát stranou rozum a přijmout cizí náboženství; rozčilovalo ho to. V té době netušil, jakou úlohu sehraje katedrála v Urakami v jeho životě. Zhruba tři sta metrů jižně od univerzitních učeben stála betonová univerzitní nemocnice. Když vešel dovnitř a vystoupal do třetího patra, měl krásný výhled na předměstí Macujama a Urakami a obdivoval tichou krásu záplavy šedivých střeš.

Na japonských školách a univerzitách začínaly přednášky v dubnu.³ Nagai měl radost z pestrých květů, které v subtropickém Nagasaki vítaly jaro. Hned při první přednášce profesor ukázal Nagaiově třídě mrtvolu a řekl: „Pánové, toto je člověk, předmět našeho studia. Tělo s fyzickými vlastnostmi a částmi, které můžeme vidět, zvážit, testovat, změřit. A to je také

³ Japonský školní rok začíná vždy 1. dubna (pozn. red.).

vše, co je člověk.“ Naprosto popíral duchovní rozměr bytí, ale Nagai na tom nespátroval nic zvláštního.

Na druhou stranu nelze tvrdit, že by nevěřil vůbec v nic. Vášnivě věřil ve vědu, protože měla klíče ke všem dveřím, jež bránily pokroku lidstva. Tato víra jej motivovala studovat se stejným západem, s jakým se o třicet let dříve zakousl do učení jeho otec. Věřil také v „humanitu“. Věda rozptýlila mlhy dlouhých dob temna a lidé konečně prohlédli. Zvolejme *banzai* a pojďme vstříc skvělé budoucnosti lidstva!

A věřil také v Japonsko. Jeho prohlubující se znalost japonských klasiků mu poskytla přehled o délce a hloubce japonské historie a kultury. S potěšením a vzrůstajícím údivem četl knihu *Manjósú* – sbírku asi čtyř a půl tisíce básní, z nichž většina byla sepsána v druhé polovině 7. a v první polovině 8. století po Kristu. *Manjósú*⁴ je i v celosvětovém kontextu národních literatur mistrovským dílem. Básně jsou svěží, lyrické a *nihonteki*, tedy skutečně japonské. Kniha má tu zvláštnost, respektive je jedinečná tím, že k jejím autorům spolu s císaři, císařovnamy, aristokraty a dvorními samuraji patřilo též mnoho lidí z nižších vrstev, polovzdělaných strážců hranic, rolníků, potulných zpěváků a skromných měšťanů. Toto

⁴ *Manjósú – Deset tisíc listů ze starého Japonska I.–IV.* Brody, Praha, 2001–2008 (pozn. red.).

přední a nejstarší literární dílo promlouvalo k Nagaiovi poetickým jazykem o podstatě japonské povahy.

Mladý student ho proto začal chápat jako svého druhu posvátné písmo. *Manjósú* a další formy tradiční japonské poezie sehrály v jeho životě významnou roli a často se objevují v jeho spisech, proto si pár ukázek může přečíst i nejaponský čtenář.

Většina básní z knihy *Manjósú* je velmi emocionálních, například báseň prince Ikusy (7. století), který se musí vydat na dlouhou cestu bez své ženy:

Mé srdce bolí a pláče,
má duše kvílí nocí
jako drozd –
alespoň ze slov navléknu
šňůru drahokamů:
Náš pán, jako dávný bůh,
chodí po horách,
odkud dnem i nocí duje vítr
a obrací mi rukávy,
když tu sám a sám
spím na polštáři z trávy.
Myslel jsem,
že nejsem zbabělec,
ale proti stesku neznám kouzla
a mé srdce z hloubi pálí

jako sůl, již vypalují
mladičké rybářky
na Pobřeží sítí.

Z horského průsmyku
vane bez konce vítr
a večer co večer
hynu steskem
po své milované.

Neznámý bojovník zase vyznává odhodlání položit
za svého panovníka život:

Ať skončíme jako nafouklé mrtvoly v moři,
nebo padneme a shnijeme v trávě na úbočí hor,
zemřeme-li pro tebe, ó císaři,
nebudeme litovat.

Mnohé básně *Manjósú* vyjadřují vytříbenou lásku
k přírodě:

Na nebeském moři
zdvihají se vlny mraků
a loďka si jako měsíc brázdí
cestu hvězdným hájem.

Jedním z nejčastějších témat v *Manjósú* je roman-
tická láska. Samuraj píše své dámě:

Kdybych měl položit
krk na ostří meče a třeba zemřít,
budiž – jen když to bude s Tebou!

A místy narazíme i na hořký humor zhrzeného
milence:

I kdybych umíral láskou po tobě,
prošla bys nejspíš kolem mé branky
a řekla: „No tak si umři!“

Japonská poezie nezná rým. Poetickou formu tvo-
ří pevně daný počet slabik; na pohled sevřená forma
ovšem umožňuje vyjádřit hluboké city.

Tato poezie zastává prostotu až strohost co do
struktury. Známý japanolog Edwin Reischauer mlu-
ví o „nepoměrně stručné formě“ japonské poezie, jak
ji nacházíme například v sedmnáctislabičném *haiku*
pozdějšího básníka Bašóa (1644–1694), který „do-
káže vykouzlit celou scénu se všemi emocionálními
odstíny prostřednictvím jednoduché věty“. Následuje
známý příklad Bašóova *haiku*, přepsaného do latinky
s předepsaným počtem slabik 5+7+5:

*Šizukeša ja
iwa ni šimiru
semi no koe.*

Naprostý klid
dokud skály neprorazí
cikády křik.

Nedlouho po přijetí na lékařskou fakultu Univerzity v Nagasaki se Nagai přidal ke skupině věnující se poezii, kterou založil známý básník a profesor lékařské fakulty Mokiči Saito. V Japonsku bylo totiž obvyklé, že vědec, politik, admirál či krejčí byl rovněž vynikajícím básníkem.

Nagai přišel na univerzitu v dubnu 1928. Bylo to sotva rok po velké bankovní krizi, která otrásla celou zemí a dolehla až do poklidného údolí jeho rodičů. Od roku 1929 se už celý svět propadal do ekonomické krize. Japonský průmysl se dynamicky rozvíjel, ale během několika osudových let uvalil Západ na japonský export vysoká cla, téměř padesát procent, a tím ohrozil celou ekonomiku této země, jež byla závislá na exportu. Zemědělce velmi tvrdě zasáhl pád ceny hedvábí. Stále více venkovských pacientů prosilo s hlubokou úklonou doktora Noborua Nagaie a jeho ženu, aby jim posečkali s platbou. Lékař nakonec mu-

sel vzít práci ve vzdálené nemocnici. Kvůli tomu začal jíst a spát nepravidelně. Poprvé v životě pocítovali své lékařské poslání jako břímě.

Rodiče Takašiho však nedovolili, aby prohlubující se krize ovlivnila život jejich syna na lékařské fakultě v Nagasaki. Jejich příspěvek nebyl královský, ale posílali ho každý měsíc a nabádali syna, ať se stará jen o svá studia. Podporovali ho v jeho zájmu o japonskou poezii, který ho vedl ke stále hlubšímu studiu japonských dějin a kultury a k rostoucí hrdosti na svůj národ. Silný patriotismus je i v současnosti jedním z dominantních prvků japonské historie a pojivem tolik diskutované japonské homogenity a skupinové dynamiky. Nagai nebyl výjimkou; následující příhoda osvětluje jeho rostoucí lásku k japonským tradicím.

Takaši věnoval část prázdnin objevování přístavu Hakata ležícího u města Fukuoka. O obléhání Hakaty ve 13. století toho mnoho přečetl. Chtěl vidět sedm set let staré ruiny a projít si místa slavných bitev proti obávaným Kublajchánovým bojovníkům.

Tento mongolský císař, Čingischánův vnuk, založil v roce 1264 v Pekingu dynastii Jüan. Mongolové od dob jeho děda Čingischána smetli vše, co jim stálo v cestě ve střední Asii, v jižním Rusku a hlavně na Blízkém východě. Pověstné mongolské jezdec-tvo rozsekalo všechny armády, které se jim postavily

ve Slezsku a v Maďarsku, a dokonce až u Jaderského moře. Čingischán je považován za jednoho z největších generálů všech dob a jeho vnuk Kublajchán byl rovněž schopný dobyvatel. Řekl si, že by se Japonci mohli zaleknout jeho pověsti, proto k nim vyslal posly s požadavkem, aby uznali jeho svrchovanost.

Japonci dali jeho delegaci stručnou a přezíravou odpověď. Pobouřený Kublajchán shromáždil značné invazní síly v Koreji, kde zabavil čínské a korejské lodi, jimiž chtěl překonat úžinu do dvou set kilometrů vzdáleného zálivu Hakata. Mongolové rychle dopluli k vnějším japonským ostrovům a přistáli v Hakatě. Japonci bojovali houževnatě. Mezitím se však zhoršilo počasí – hrozil cyklon. Mongolský generál se obával zničení flotily, kterou nechránil záliv, a tak se otočil zpět do Koreje s tím, že se vrátí za lepšího počasí. Mongolové nyní znali reliéf přístavu a krajiny a byli si jisti, že malou armádu samurajů napříště rozdrťí.

Japonsko se horečně připravovalo na další úder. Vojenská diktatura v Kamakuře, císařský dvůr v Kjótu, šintoistické svatyně a buddhistické chrámy se spojily v národní modlitební kampani. Po celé zemi zněla jediná pravda: Japonsko je dar bohů císaři a jeho lidu. Musí být chráněno jako posvátný poklad, a proto zemřít při jeho obraně před mongolskými pohanskými hordami je ta nejvyšší čest. V naději, že zastaví děsivý

mongolský nájezd, byla kolem zálivu Hakata vybudována mohutná zeď (asi dva metry vysoká, dva metry široká a dvacet kilometrů dlouhá).

V červnu 1281 se na čínské a korejské lodě naložilo sto padesát tisíc mongolských bojovníků, což byla do té doby největší námořní invaze. Jakmile se nepřátelská flotila 23. června objevila, napadla je malá japonská armáda v dřevěných džunkách. Sesypala se na ně jako hejno vzteklých vos. Mongolové však rychle obsadili vnější ostrovy a všechny muže pobili. Systematicky znásilňovali ženy, pak jim probodli zápěstí, protáhli jím provaz a živé je zavěsili na přídě lodí. To ukazovalo zasmušilým samurajům, kteří čekali na plážích a písečných dunách zálivu Hakata, jaký osud by čekal jejich manželky a dcery.

Mongolové přistáli a samurajové se na ně vrhli jako velká horda s jedinou myšlenkou – odrazit útok. A zdržovali je téměř dva měsíce, až do 14. srpna. Díky své dlouhatánské kamennézdi tehdy Japonci nepodlehli děsivé mongolské jízdě. Běsnící nepřítel útočil vší silou, ale japonskou obranu neprolomil. Avšak jak dlouho mohla ještě pouhá udatnost odolávat špičkové výbavě a technice Mongolů?

V noci 14. srpna se na jihozápadním nebi objevilo znamení, díky němuž japonská srdce pookřála. Příštího dne, 15. srpna, udeřil na záliv Hakata tajfun,

který vyloudil ze všech samurajských hrdel chraplavý jásos. Těžkopádné mongolské lodě se rozbíjely jedna o druhou a jejich trosky se vršily na severním poloostrově. Prudké větry se vyřádily až za dva dny. Jasný a klidný úsvit 17. srpna odhalil unaveným japonským očím následující výjev: záliv, který se předtím černal mongolskými loděmi, byl zase čistý. Nepřátelská flotila ležela na dně moře nebo byla v troskách. Japonští vůdcové řekli jásajícímu lidu, že onen tajfun nebyl žádný obyčejný vítr, ale *kamikaze* – božský vítr.

Událost přešla do japonského folkloru jako zdroj víry, že Japonsko nebude nikdy podrobena. Mladý Nagai kráčel se zbožnou úctou podél zbytků dvoumetrové obranné zdi. Ačkoli se považoval za materialistu, věřil v *Jamatodamaši*, ducha Japonska.

Poté se vrátil do poklidných univerzitních učeben a laboratoří, oplývá důvěrou v budoucnost Japonska i svou. Studia mu šla dobře. Byl členem univerzitního basketbalového týmu – konečně našel hru, která mu šla! Na Japonce byl vysoký, měřil 170 centimetrů a vážil 71 kilo. Hrál jako pivot, fanynky mu daly lichotivou přezdívku „Univerzitní zeď“. Jeho tým vyhrál západojaponský šampionát a v národním kole se téhož roku umístil jako třetí. Politika ho moc nezajímala, nebudila v něm obavy ani stoupající hvězda militaristů. Znali ho i v přístavních barech, plných

žen lehkých mravů, kde občas s přáteli studenty vypil spoustu saké: vydobyl si pověst, že ho dokáže vypít mnohem víc než kdokoli z jeho ročníku.

Procházel univerzitní nemocnicí a nasával odér dezinfekce, podobně jako si kapitán vychutnává vůni oceánu. Ano, cítil se jako kapitán při výcviku. Měl za sebou dva roky studia a za další dva z něj měl být doktor Nagai, který bude kráčet po chodbách se stetoskopem na krku a sestry i pacienti se mu budou uklánět. Bude mít v rukou lidské životy: jeho rozhodnutí a jeho odborné znalosti mohou zachraňovat lidi! Průměrná délka života v Japonsku byla stále na hony vzdálena té v západních zemích, ale japonští lékaři to právě začali měnit – a on se brzy stane jedním z nich.

Došel do křídla nemocnice, kde se léčili pacienti s tuberkulózou, aby zde vrátil knihu o této nemoci, v Japonsku tak rozšířené. Spolužáci si ho dobírali, že je knihomol; přečetl všechno, co se namanulo.

Přednášky ani pořádně nezačaly, když přišel znepokojivý telegram od otce. Stálo v něm stručně: „Přijed' domů.“ Narychlo a s vnitřním neklidem se sbalil, vzal si s sebou i několik nezbytných knih. Když usedl do vlaku směrem na sever a zahleděl se z okna, pomyslel s obavami na svou matku. Během posledních prázdnin si všiml, že je pomalejší, a ptal se jí na to. Odbyla ho se smíchem, že jen hledá pacienta,

na kterém by si mohl vyzkoušet své lékařské znalosti, a stočila řeč jinam. Jeho obavy zhoustly, když si uvědomil, co všechno pro něj tato žena znamená.

Otce potkal na verandě jejich domu. Takaši zůstal jako opařený, když se dozvěděl, že matka utrpěla infarkt a nemůže mluvit. Byla při vědomí, ale velmi slabá. Poznala svého prvorozeného, a když se k ní sklonil, dojatě na něj hleděla. Ležela na *futon*, což je skládací matrace položená na *tatami* – silné slaměné rohoži, jež v japonských domech pokrývá většinu podlahy. Sundal si boty, posadil se k ní a vzal ji za ruku. Nemohla sice vydat ani hlásku, ale v jejích tmavých mandlových očích, jež hleděly do těch jeho, jasně četl, co k němu cítí.

Zdalo se mu, že se ještě snažila pozdržet ničivými účinky krvácení do mozku, než se s ním rozloučí. Zemřela o pár minut později. Tento okamžik mu změnil život. Později napsal: „*Spěchal jsem k jejímu lůžku. Ještě dýchala. Upřeně se na mě zadívala a zemřela. Tím posledním pronikavým pohledem moje matka zbořila ideologický rámec, který jsem si zkonstruoval. Žena, jež mě přivedla na svět a vychovala, jejíž láska ke mně nikdy neustala ..., ke mně v posledních okamžicích svého života promluvila naprosto jasně! V jejích očích jsem četl poselství na rozloučenou: ‚Tvoje matka teď umírá, ale její duše bude stále živá a zůstane se svým synáčkem*

Takašim. ‘ Já, který jsem si byl jistý, že nic jako duše neexistuje, jsem byl právě utvrzen o opaku... a nezbývalo mi než tomu uvěřit! Oči mé matky mi dosvědčily, že lidská duše žije i po smrti. Z mé intuice se stalo pevné přesvědčení. ‘

Šokkan neboli intuice je v japonském slovníku důležité slovo. Tvoří jej dva znaky: *šoku* znamená „bezprostřední či přímý kontakt“ a *kan* znamená „pocit“ – tedy něco, co přechází přímo v pocity. Lidé Dálného východu si tohoto typu poznání velmi cení.

Od ukončení střední školy se Nagaiovi zdály přírodní vědy jako jediná spolehlivá cesta k pravdě. Tato „nevědecká intuice“, podle níž duch jeho matky žil dál, jej mátl. Byla to autentická, nepopíratelná zkušenost, které vyznavači zenu říkají *satori*, osvícení, jež přichází jako „záblesk meče roztínajícího existenciální problémy“? Nebo snad byla ona mocná intuice jen trikem podvědomí rozjitřeného zbožným přáním? Nebyl si jistý, ale ta zkušenost jej přiměla zamyslet se nad dlouhou tradicí japonských a čínských mudrců.

Jejich přesvědčení o nadřazenosti lidského srdce nad intelektem bylo totiž přítomné i v mnoha prastarých znacích, které si každý den čítal. Například slovo „moudrost“ se skládalo ze dvou znaků: inteligence a srdce, zatímco slovo „vědění“ bylo složeninou inteligence a tkalcovského stavu. Znamená to, že chytří

lidé dovedou rychle „utkat“ intelektuální argumenty, zatímco moudří lidé jsou napojeni na hlubší dimenzi srdce? A pak tu byly dva znaky pro naslouchání. Jeden označoval naslouchání zvuku a obsahoval znak pro ucho. Druhý byl pro naslouchání *významů* zvuků a spojoval znaky pro ucho a srdce. Nagai si kladl otázku, zda jeho naslouchání a vědění nepostrádá srdce.

Už kdysi v hodinách literatury zasáhla Nagaie věta z *Myšlenek* Blaise Pascala. Francouzský vědec, učenec a spisovatel ze 17. století napsal: „Člověk je myslící třtina.“ Ta věta měla u Japonců ohlas, jako by ji pronesl buddhistický kněz. Učitel popisoval Pascalův literární styl jako příklad moderní francouzské prózy a uzavíral, že Pascal je fascinující typ básníka-vědce. Když to Nagai slyšel, něco se v něm pohnulo. Během lékařských studií na Univerzitě v Nagasaki na Pascala znovu narazil, byl považován za jednoho z veleduchů 17. století, ale také za jakéhosi mystika. A jelikož článek, v němž o Pascalovi četl, vyzdvihoval *Myšlenky* (*Pensées*), Nagai šel a koupil si je: zdaleka netušil, jak moc jej v budoucnu ovlivní. Byla to jedna z knih, která mu vklouzla do tašky, když dostal od otce onen strohý telegram a chystal se na cestu domů.

Poté co pohřbil svou matku, odjel zdrcený Nagai do Nagasaki. Část cesty se plavil lodí, aby měl více času vyrovnat se s její smrtí. Příroda jako by s ním

soucítila – nad temným a rozbouřeným mořem pluly šedé těžké mraky. Když se ocitl sám na vyhlídkové palubě parníku, který směřoval na jih, sáhl po svazku *Myšlenek*. Byl to první krok na jeho nové cestě.

Malý Takaši s rodiči a sourozenci (vlevo).

OBSAH

Předmluva	7	18. Ale Midori bude se mnou	193
1. Prvorozený jménem „Klid“	11	19. Když slunce zčernalo	203
2. Světlušky, sníh a lvice	21	20. A déšť se změnil v jed	209
3. Kublajchán, Tsune a Pascal	30	21. Poslední černá díra ve vesmíru?	221
4. Myš nevidí hvězdy	46	22. Promlouvající kosti a nová „mantra“	227
5. Všechno zlé je k něčemu dobré	54	23. Úplněk a truchlící národ	235
6. Tajní křesťané	60	24. Naše útěcha nepramení z náhody	247
7. Zvony Nagasaki	74	25. Podobenství o holé chýši	265
8. Jako Rosa na svlačci... ..	85	26. Děvčátko, které neumělo plakat	275
9. Tichá noc a vzácný život	95	27. Píseň o tokijské lepře	293
10. Panna a prostitutka	113	28. Vrabeček, který navštívil medvěda	301
11. Velký Pan je mrtev	125	29. Pupek světa	315
12. Učedníkem vrátného	130	30. Třešňové květy opadávají třetí den	329
13. Bílá Austrálie a žlutá hrozba	140	31. Díky za všechno, co bylo, a souhlas ke všemu, co má nastat	339
14. Tajfuny a nezlomný bambus	151	Epilog	350
15. Křesťanské nenbucu a temná noc	163	Slovníček japonských slov	359
16. Pýcha předchází pád	175	Poděkování	365
17. Stroj, který se obrátil proti svému pánovi	183		